

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

KAKUCSKA MÁRIA

A Jénai Minerológiai Társaság és Orczy I. György Az Orczyakról IV.

A könyvek mellett a levéltárak, sőt egyes iratok sajátos történetére az Orczy család hagyatéka gyakran szolgáltat kiváló példát: különös módon kerültek olyan dokumentumok más helyre, melyeket, ha (az első pillantásra) más nem is, a kronológiai rendezőelv mindenképp összetartozónak ítélne.¹ Azonban ennek ellenkezőjére is találunk példát, igaz, lényegesen kevesebbszer, s ezt a ritka alkalmat az Orczy-família kevésbé ismert tagjának, I. György életének egy epizódjához kapcsolódó iratokkal szeretnénk bemutatni. Talán azt is sikerül megmutatnunk, hogy minden egyes papírdarab, ha nem is lényegbe vágóan fontos, de érdekes művelődéstörténeti adalékkal, információval rendelkezik. A Magyar Országos Levéltár P szekciójában² egy különös, ábrákkal díszített, német nyelvű „külhoni tiszteletbeli tagjának kiállított igazolványt” találtunk pár évvel ezelőtt,³ melyet a Jénai Hercegi Ásványtani Társaság adományozott 1812. július 3-án, egy pontosabban meg nem

1 Az Orczy levéltár általános történetéről ad rövid áttekintést: FEKETE NAGY Antal, *Az Orczy család levéltára*, Repertórium, Bp., 1959, a Bevezetés 3–6. – A levéltár részletesebb történetéről, az előkerült iratokról: H. KAKUCSKA Mária, *Orczy Lőrinc hagyatéka, ismeretlen versei és a tűz nem szelektáló pusztításáról*, MKsz, 2002/1, 74–80.; Uő, *Révai Miklós helyesírási tanácsadó levele Orczy Józsefhez*, MKsz, 2001/3, 346–350; Uő, *Révai Miklós ismeretlen levelei Orczy Lórinchez*, A Lymbus füzetek, Új folyam, Budapest, 2003/1, 285–287. – A könyvtár történetéről: ECKHARDT Sándor, *Az aradi közművelődési palota francia könyvei*, Arad, 1917; HÓMAN Bálint–SZEKFI Gyula, *Magyar Történet*, V, Budapest, 1936, 25.

2 Magyar Országos Levéltár, P. szekció 519, Az Orczy család története, Familiaris, 14. csomó, Orczy barones = Boy. Nr. 131–175; Nr. 136a. – A továbbiakban eltekintünk a Magyar Országos Levéltár megnevezésének még rövidített említésétől is, mert minden hivatkozott, korabeli archív anyag – kivételesen – itt található; csupán jelzetüket és számukat adjuk meg; Boy és numerus formában.

3 Lásd 1. mellékletet, mely technikai okokból kicsinyített. A lap alján lévő pecsét ábrája nem felismerhető, de, hogy látható legyen, mellékelünk egy 13 évvel korábban kiállított példányt, melyet még részleteiben sem kalligrafikus kézírással készítettek; lelőhelye: Henrich DÜNTZER, *Goethes Leben*, Leipzig, Fues's Verlag, 1883.

nevezett magyarországi Ortzy bárónak. Az irat érdekességei közé tartozik, hogy a lap bal, illetve jobb oldalán olvasható felirat szerint a Társaság fennállásának tizenötödik évében bocsátották ki és Johann Georg Lenz igazgató, von Trebra⁴ alelnök, illetve von Göthe elnök látta el névjegyével. Az első pillantásra megállapítható, hogy egy előre elkészített, korabeli „formairattal” állunk szemben. A társaság és tisztségviselőinek neve, az oldalszéli feliratok kalligrafikus írással íródtak, míg a megajándékozottra vonatkozó, a dátum és a fennállás éve nem, bár ezek az adatok is kézírásosak, és írójuk láthatóan törekedett a díszítettségre, olvashatóságra, de közel sem olyan minőségűek, mint a „sablonként” használt általános rész. Az 1796-ban Johann Georg Lenz professzor által alapított Jénai Általános Minerológiai Társaság⁵ magyar szempontból is jelentős volt. Számos magyar tagja⁶ mellett első elnöke is, Teleki Domokos (1773. 9. 3.–1798. 9. 16.) személyében magyar volt. A Jénában tanuló magyar diákoknak a Társaság mintegy otthont, Lenz személyében atyai jó barátot jelentett, akivel tanulmányaik befejeztével levelezés útján továbbra is fenntartották a kapcsolatot, melynek nevezetesebb példája a Teleki Sámuellel fia, Domokos halála utáni levélváltás. Az 1797. december 8-án Lenz házában keltezett iraton, melyet rajta kívül a 19 alapító tag írt alá, három magyar név olvasható: Bredeczky Sámuel, Nagy Sámuel és Mihálik Dániel.⁷ Teleki halála után Lenz a keszthelyi gróf Festetics Györgyöt szerette volna megnyerni az elnöki tisztségre. Festetics a felkérést 1799. augusztus 25-i levelében megköszönte, de sok elfoglaltságára való tekintettel visszautasította. Johann Georg Lenz ezután az ekkor Braunschweigban élő, volt párizsi orosz követet, az ásványtan iránt érdeklődő Dimitrij Alekszejevics Gallizint (meghalt 1803-ban) kérte fel a tisztség ellátására, aki egy doboz ásvány és legutolsó tudományos munkájának elküldésével fogadta el a felkérést.

4 Friedrich Wilhelm Heinrich von Trebra (1740–1819) bányászati szakértő.

5 A Társaság névhasználata, a „Jénai Hercegi Általános Ásványtani Társaság,” illetve a „Jénai Hercegi Ásványtani Társaság” ingadozó.

6 Othmar FEYL, *Die führende Stellung der Ungarländer in der internationalen Geistesgeschichte der Universität Jena* = *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, Jahrgang 3, 1953/54, Gesellschafts- und Sprachwissenschaftliche Reihe, Heft 4/5, 399–445. – Az egyetem 1558-as alapításától Jéna fénykorának is tekinthető időszakáig, melyet Schiller 1789-es odaköltözésével és Hegel 1806-os elmenetelével szokás behatárolni, 262 a magyar (talán helyesebb lenne a „hungarus” elnevezés) származású; 199 magyarországi és 63 erdélyi diák tanult itt, már amikor ezt nem tiltotta rendelet, mint pl. 1819–1827 között.

7 A társaságról, tagjairól és történetéről Johanna SALOMON, *Die Sozietät für die Gesamte Mineralogie zu Jena unter Goethe und Johann Georg Lenz*, Köln, 1990. (A továbbiakban SALOMON és lapszám); illetve BENEDEK Klára, *A Jénai Ásványtani Társaság Magyar Tagjai, Levelek A Magyar Felújulás Szellemi Életének Történetéhez*, Bp., 1942; BACHRACH Imre, *Rumy Károly György és a Jénai Egyetem*, Bp., 1942.

A Társaság 3. elnöke, Johann Wolfgang (von) Goethe (Göthe) és Lenz legkésőbb 1779-ben ismerhették meg egymást, valószínűleg Jénában, az előbbinek titkos tanácsosi hivatalában gyakran akadt dolga az ottani kastélyban. Írásos nyoma Goethe részéről 1784-ből való, amikor Lenztől néhány könyvet kért zoológiai tanulmányait illetően. Lenz első levele 1793. április 4-i keltezésű és az első ásványküldeményt 1796/97 fordulóján küldte Goethének. Lenz 1798. január 10-én írta először alá az általa alapított társaság igazgatójaként a Goethehez intézett levelet, melyhez mellékelte az 1797. december 8-i dátumú, Goethe nevére kiállított „tagsági diplomát.” Az ásványtan iránt is érdeklődő Goethe 1798. január 18-i levelében köszönte meg az okiratot és egyben támogatásáról is biztosította Lenzt. Goethét Gallizin herceg halála után választották elnökké, ennek okmányát 1804. október 22-én állították ki.⁸ A Weimarban tevékenykedő titkos tanácsos és a Jénában működő minerológus professzor között élénk levelezés folyt.⁹ Jó kapcsolatuknak, szívélyes együttműködésüknek példája, hogy Goethe mind Weimarban, mind utazásai során maga is osztogatott tagsági diplomákat. 1816-ban jó pár aláírt és pecséttel ellátott, de ki nem töltött, azaz „biankó” diplomát küldetett magának, vagy néhány esetben „tisztetlebeli tagsági diplomák” kiállítására kérte Lenzt.¹⁰

Ha a „Herrn Baron von Ortzy aus Ungarn” nevére, „zu ihrem auswärtigen Ehrenmitglied aufgenommen hat” megjegyzéssel kiállított iratot nézzük, több kérdés is felvetődik: pl. ki állította ki, hol, ki adta át? A Társaság tisztségviselői közötti viszony, illetve az iratok kiállításában szokásos gyakorlat nyomán nem lenne adható pontos, csak „több esélyes” válasz, hiszen Goethe is átadhatta akár Weimarban, akár pl. Karlsbadban (ma Karlovy Vary), de ugyanúgy Lenz is Jénában, vagy postán is elküldhették, hiszen nemcsak érdemeket ismertek el a diplomával, hanem szimpátia elnyerése céljából is adományozták. Azonban azzal a ritka, örömteli esetek egyikével állunk szemben, amikor az Orczy-archívum összetartozó iratait egymástól nem több száz kilométer távolságra, hanem egymás szomszédságában találjuk. A 136-os számú dokumentum, mely különböző pecsétet, bélyegeket, jól-rosszul olvasható aláírásokat visel, „a kinek a részére állították ki” kérdésre adható válasz megadásában van segítségünk. „Georg Freyherr von Orczy” kapta az 1812. május 23-án, a Bécsben készült iratot, amely megadta még az „ajánlott”, esetleg kötelező (?) útvonalat is: „über Breslau und Berlin.” A május 27-i pecsét szerint e napon tulajdonosa még Bécsben, majd június 3-án Boroszlóban (ma Wrocław) volt, Berlinről nem történik említés. Weimarba június 27-én érkezett, ahol e hónap 30-áig tartózkodott, majd visszaindult Erfurton át, s Frankfurt am Mainba érkezett július 6-án,

8 Lásd SALOMON, 221.

9 Lásd SALOMON, 76. Sok adatot felvonultató művének csak szöveges melléklete van, de olyan, amely pl. a tagsági diplomát mutatná be, nincs; a Társaságnak a szabadkőművességhez való viszonyulására sem tér ki.

10 Lásd SALOMON, 78.

ahol július 11-én a „grossherzogliche Ober Polizey Direction des Departements Frankfurt”-on jelentkezett. Van az okmányon még egy dátum, Erbach 29, de egykori felírója elmulasztotta a hónap feljegyzését, csak napot és évet írt fel. Térkép, az úti okmány időpontjai, és a minerológiai diploma segítségével feltételezett útvonalat követve gondoljuk, hogy e hónap csakis július lehet. A július 1–3-a közti időt feltehetően Jénában töltötte, illetve a Minerológiai Társaság okirata szerint július 3-án Jénában volt. Július 11–28. között talán végig Frankfurtban volt, és 29-én Erbachba érkezett. Az 1806-tól Hessen tartományba tartozó kisváros nem teljesen érdektelen. Ura, gróf Franz I. von Erbach (1754–1823) híres régiséggyűjtő, messze földön híres antikvitásokkal, könyvtárral. Igen liberálisan kormányozta uradalmát, s az általa 1802. június 8-án kezdeményezett, azóta is évenként megrendezett „Eulbacher Markt”-on, később az „Erbacher Wiesen Markt” nevet kapja, nemcsak elvegyült alattvalói között, hanem még táncrea is perdült. A szabadkőműves eszmék is a kora 18. századtól nyomon követhetők. Ez a július utolsó hetében tartott „mezei vásár” is szolgáltatathatott az arra járónak érdekességgel. A városka kézműiparának különössége az elefántcsont feldolgozása. Mennyi időt tölthetett itt Orczy György, merre indult tovább, mikor érkezhetett vissza Bécsbe, minderről nincs hírünk. Ha mellénk szegődik a szerencse, akkor valamelyik más, távolabbra elkerült iratcsomóban valamikor megtalálhatjuk ezeket az adatokat. A *Jénai Hercegi Ásványtani Társaság* diplomáját Johann Georg Lenz állíthatta ki és adhatta át. Goethe Orczy 1812-es weimari időzésekor már régen, április 22-től Jénában volt, ahonnan április 30-án indult a szokásos évi karlsbadi fürdőkúrára. Levelei, naplója tanúsítják: csak szeptember 17-től volt újra Weimarban.¹¹

Az úti okirat tulajdonosa, Orczy György azok közé a családtagok közé tartozott – jelenlegi adataink alapján –, aki nem cselekedett nevezetes dolgot. Bár Ferenc József koronázásakor, 1867. június 8-án, ő vitte a birodalmi zászlót, de ezt a megtszítettést valószínűleg magas korának, 79 évének¹² tudhatta be. A négy fiútestvér közül csak ő lehetett a diploma tulajdonosa. Orczy Lőrincnek, a költőnek idősebbik fia, I. József révén voltak leszármazottai; a fiatalabb fiú, László utód nélkül hunyt el. József négy fia, II. József (1779–1819);

11 Johann Wolfgang von GOETHE, *Goethes Werke*, Herausgegeben im Auftrage der Grossherzogin Sophie von SACHSEN, IV, Abtheilung Goethes Briefe, 23. Band, Mai 1812–August 1813, Weimar, 1900. Fotomechanischer Nachdruck der im Verlag Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar, 1887–1919 erschienenen Weimarer Ausgabe oder Sophien-Ausgabe, München, Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1987. (A továbbiakban: WA); Johann Wolfgang GOETHE, *Sämtliche Werke, Napoleonische Zeit, Briefe, Tagebücher und Gespräche vom 10. Mai 1805 bis 6. Juni 1816*, Teil II: Von 1812 bis Christianes Tod, hrsg. von ROSE UNTERBERGER, II. Abteilung: Vierzig Bände, hrsg. von KARL EIBL zusammen mit HORST FLEIG, WILHELM GROSSE, CHRISTOPH MICHEL, NORBERT OELLERS, HARTMUT REINHARDT, DOROTHEA SCHÄFER-WEISS und ROSE UNTERBERGER, Band 7 (=34), Frankfurt am Main, Deutscher Klassiker Verlag, 1994.

12 Orczy Ágnes feltételezése. Véleményem szerint fia, I. Béla érdemeinek köszönhette.

II. Lőrinc (1784–1861); II. László (1787–1880) és I. György alkotta a család négy ágát. Orczy I. György a család újszászi ágának megalapítója. 1788. augusztus 23-án, illetve egyes adatok szerint, 27-én született, csak keresztelésének dátumát tekinthetjük pontosnak: 1788. augusztus 28-án, Baranyai György gyöngyösi plébános feljegyzése szerint „Georgium, Ignatium, Stephanum, Joannem Nepomucenum Valentinum, Felicem” nevet kapta Orczy József és Berényi Borbála grófnő negyedik fia, akinek Berényi György gróf, Erős József és Berényi Teréz grófnő voltak a keresztszülei.¹³ 1814-ben gróf Karacs-Berényi Berényi Erzsébettel kötött házasságából nyolc gyermek született. Különböző familiáris problémák (megoldatlansága) miatt ő lett a családi archívum időszakos megőrzője. A ránk maradt iratok kevésszer említik. Elképzelhető, hogy sokkal érdekesebb személyiség, mint amilyenek az iratok (hiánya) alapján tartjuk őt, erre bizonyíték lehet az a dokumentum, amit ma útlevélnek mondanánk, és a Jénai Minerológiai Társaság okirata. Gyermekéi közül második fia, I. Béla (1823–1917) jelentős politikus volt, a Kiegyezés után a király személye körüli miniszter, illetve belügyminiszter volt – de ez már egy másik történet.

13 Boy 94a.

